

és fauna témájában való szerzői jártasság gyakran ismeretterjesztő szándékkal párosul, és ilyenkor tanító célzatú definíciókba, magyarázatokba fordul a szöveg: „Éjszakai gyűrűzésre mentünk. Hogy mi az a gyűrűzés? Amikor a madarászok tudományos okokból hálóval vagy egyéb eszközökkel megfogják a madarakat, meggyűrűzik és elengedik őket. A madár mehet tovább. Aztán ha egy másik országban leolvassák a gyűrűszámot, akkor lehet tudni, hogy merre vonul. Ebből az életkorára és a szokásaira is lehet következtetni.” (20–21.)

A *Madárasszony* témáját tekintve jelentős vállalás a fiatal szerző részéről, amihez társul egy rendkívül különleges képi világ megteremtésének képessége is. Ezúttal megtöri a csendet a kortárs magyar irodalomban eddig kevés szerephez jutó lány hangja, amely azonban sok tekintetben még kiforratlan, és a *Madárasszony*ban inkább csak keresi azt a regisztert, amelyen képes megszólalni. (*Libri*)

MIKLÓS ESZTER GERDA

Kávét mustárral

LAKATOS ISTVÁN: DOBOZVÁROS

Mivel szólíthat meg egy mai, teljesen átlagos életet élő kisfiút egy ezermesternek tűnő, habókos öregember, akiről majd a sok-sok viszontagság közben egyre kétségbevonhatatlanabbá válik, hogy bizony ő nem más, mint maga a Jóisten. S mivel lehet ráébreszteni ezt a gyereket arra, hogy a szüleit ki tudja milyen régóta elrabortták és gumibábukra cserélték, mint ahogy előbb vagy utóbb vele is meg fogják tenni? A családhoz betoppanó öregember a szülők által felkínált kávét mustárral kéri, amit a szokatlan párosítás ellenére gumianyu robotszerűen és rezzenés nélküli arccal teljesít. Ekkor egy pillanatra máris cinkossá válik az öreg és a kisfiú. S ezzel a jelenet drámaiságát a humor és a ironia fel is oldja. A meseregény első, *A cseregyerek* című fejezetében így lepleződnék le a gumiszülők, amit csak nyomatékossít, hogy az öreg egy laza mozdulattal keveset leenged gumianyuból a derekán levő szelepen keresztül. A kiáramló levegő sistergését követően megkarcsúsodik gumianyu, amit gumiapu gépies bókolással nyugtáz.

Bizonyára már sokan tudják, Lakatos István *Dobozváros* című könyvének kezdő képsorait és főszereplőinek alakját idézik e sorok. A meseregény az utóbbi évek egyik legnépszerűbb, nagy visszhangot kiváltó gyermekkönyve, ami Nyulász Péter *Helka* című regénye mellett 2012-ben elnyerte az IBBY nemzetközi rangot jelentő Az Év Gyermekkönyve 2011 díját.

A *Dobozváros* egy klasszikus szabadulás- és szabadítástörténet, a jó és a gonosz harca. Főszereplője Zalán, egy 8-10 év körüli kisfiú és Székláb, a titokzatos öregember, aki magával viszi a másolatszüleivel maradt gyereket, hogy legyőzzék Dobozvárost és kiszabadítsák a foglyokat, így Zalán igazi szüleit is. Már a kezdő képsorokból sejthető, hogy korántsem szokványos a történet. A könyv több mint 300 oldalán tobzódnak a különleges kalandok és meglepő fordulatok. Egy igazi hu-

szonegyedik századi mese, melynek nemcsak cselekményszövése, hanem a felvontatott szereplők ábrázolása és a narratív megoldásai is ennek jegyében értelmezhetők.

A klasszikus mesék csodás erejű mitikus hősei közül több is megjelenik Lakatos könyvében: például a törpék, akiknek neve összeolvasva találós kérdésként mosódik egybe (Szó, Fon, Nemptakács, Miaz, Pók), a sárkányok, akikből már csak öt maradt, vagy a manók. Utóbbiak közül a vízi manók töltenek be fontos szerepet a történetben, a megözvegyült vízi manó anyuka és megszámlálhatatlanul sok kezelhetetlen gyereke. Velük Zalán akkor találkozik, amikor Széklábbal emelőszerkezet segítségével felemelik a tó vizét a benne levő élőlényekkel, hogy megszereljék, azaz a sok hulladéktól megtisztítsák a tó fenekét. Közülük a legkisebb gyerekek, és egyben az egyetlen a testvérek közül, akinek van neve is, a békés, kis szőrös, aluszékony manógyerek, a víziszonyos Kolompóc később Zalán bajtársává válik.

Népmesei hősokeket is felismerhetünk az események forgatagában. A patkányirtásról szóló fejezetben Székláb mintha *A kiskakas gyémánt félkrajcárja* című népmeséből emelné át a kakast a regénybe, hogy segítségével oltsa el a már-már legyőzhetetlennek tűnő tüzet. S ahogy a népmesében a kiskakas a begyébe szívja fel a vizet, úgy most a kakas – mint egy „fordítva működő lángszóró” – szippantja magába a tüzet.

A kötetben ábrázolt világ sokszínűségét ugyancsak gazdagítják, szerethetővé és otthonossá teszik a mai ember gyengeségeinek és tulajdonságainak is tükröt mutató állatszereplők, akik nem egyszer sodródhatnak mulatságos helyzetekbe, máskor pedig szívszorító pillanatokban találkozhat velük az olvasó. Gondoljunk Jónásra, Székláb gúnyos megjegyzésekben nem fukarkodó házsártos kecskéjére, aki az események felgyorsulásával párhuzamosan egyre depressziósabbá és magába fordulóvá válik, vagy a kényszerképzetes mosómedvére, aki egyfolytában összegyűjt minden útjába kerülő szennyes holmit, hogy kimossa.

A modern mesék, mítoszok szereplői, hősei és antihősei is megtalálják a helyüket a meseregényben, így feltűnnek a robotok, különböző műszaki és gigantikus gépek, szerkezetek, vonatok, repülő, űrhajók vagy a műanyagból előállítható tárgyak már-már végeláthatatlan sokasága (utóbbiak felhasználásával cserélik le módszeresen a dobozvárosi szürke végrehajtók az embereket, fákat, állatokat, felhőket vagy a mesehősöket). De a hasonlóságok alapján napjainkban közismertté vált fantasykból is többször bevillannak jelenetek. Székláb sínen várakozó háza hasonlóan különleges és az emberek számára láthatatlan szerelvényként jelenik meg, mint J. K. Rowling *Harry Potter* című regényciklusában a King's Cross pályaudvar 9 ¾-es vágányáról induló fiktív vonat, ami csakis a roxfordi diákoknak áll rendelkezésre. De a mesefilmek közül akár a *Shrek* is eszünkbe juthat, ahogy szembesülünk azzal, hogy nemcsak az embereket deportálják és tartják fogva Dobozvárosban, hanem a mesehősöket is.

Lakatos finom érzéssel építi be és hasznosítja újra a közismert vagy akár a kevésbé ismert mesei toposzokat. Ezzel a mesének, valamint az aktuális meseértelmezési módszereknek egyfajta újraolvasási és újraértelmező kísérletére tesz kísérletet, mint ahogy részben ebbe az irányba is provokálja olvasóit a különböző médiumok bevonásával, keverésével vagy azok párbeszédbe állításával. A mesé-

ken és mesefilmeken kívül gyakran filmes utalásokkal mozdít ki a narrátor egy-egy jelenetből, melyek mintegy külső szempontokat is behoznak a történetbe, párhuzamos értelmezési síkokat nyitva. „Szépen vagyunk, állapította meg Zalán. A filmekben *épp az ilyen* folyósokon szokta szétszaggatni a szörny a halálra rémült mellékszereplőt...” (109.), „eszébe jutott az *Indiana Jones és a végzet templomának* az a jelenete, amikor ejtőernyő hűján egy gumicsónakkal ugranak ki a zuhanó repülőgépből” (168.) vagy „a filmekben ilyen kiélezett helyzetekben előszeretettel alkalmazzák a lassított felvételt. A fiú, akit durva kezek vonszolnak a biztos halál felé, zokogva küzd az életéért...” (166.). Lakatos főszereplője ilyenkor egy vagy több másik történetet felidézve, azok perspektívájából, kívülről tekint saját magára.

A történetsíkok és médiumok egymásra és egymásba csúsztatása *A bajuszos robot* című képregény beépítésében éri el tetőfokát. A mese a mesében továbbsegíti a történetet, a szereplők általa kapnak választ arra, hogy hol találják meg a hiányzó csavart, ami nélkülözhetetlen Dobozváros legyőzéséhez. A képkockák és a szöveg sajátos keverékét adva, itt a történet mesélésében a képiség válik dominánssá, aminek előzményeit a kötetben nemcsak a szintén a szerző által készített megragadó illusztrációk és a szöveg együttmozgásai teremtik meg, hiszen a szöveget már önmagában is jellemzi a részleteket aprólékosan megmutató képekben való gondolkodás. Tagadhatatlan, hogy a szerző a képzőművészet és a képiség felől közelíti a történetek elmondásához és a nyelvhez. Lakatos illusztrációira jellemző a végletekig elmenő aprólékos, részleteiben is pontos ábrázolás (pl. Ljudmila Ulickaja *Történetek gyerekekről felnőtteknek* vagy a *Dobozváros* illusztrációi). Hasonlóan részletesen dolgozza ki a regény jeleneteinek legapróbb mozzanatait és az eseményeket, amivel egyrészt kényezteti az olvasót, másrészt a végletekig való fókuszálásával kockáztatja, hogy az olvasó elvész a részletekben és kiesik a történet olvasásának ritmusából, ami a könyv utolsó fejezeteiben olykor be is következik.

Az érzékekre hatás tagadhatatlanul hangsúlyos a kötetben, Lakatos meseregénye nemcsak látat, a szagok és ízek ábrázolása is kiemelt helyet kap például a Székláb által készített különböző ételek illatának és ízének aprólékos leírásaiban. Ezekkel bevonja az olvasót a történet átélésébe, viszont a kellemetlen szagok részletes érzékeltetése ki is mozdíthatja, megakaszthatja az olvasást, ha az olyan jelenetekre gondolunk, ahol szintén részletekbe menő az ábrázolás, mint amikor Zalán például egy árnyékszéként használt dobozban kénytelen utazni. Nem szokványos jelenet ez egy gyerekkönyvben, mint ahogy a patkányok gyilkolásának és a hullák eltakarításának részletes ábrázolása sem. A felkavaró jelenetek drámaiságát legtöbb esetben azonban átjárja a humor, az irónia, önironia és a játék, ezek nem csak elviselhetővé teszik a kellemetlen helyzeteket, hanem át is segítik a nehéz pillanatokon a szereplőket. Ezt tapasztalhatjuk abban a jelenetben is, amikor Zalán megtudja az igazságot a szüleiről.

Különös utazásnak lehetünk részesei: a regény elején Zalán és Székláb mai emberek húsvér tömegén vágnak át a pályaudvaron, amikor az öreg síneken közlekedő, sziklás, kertes házához tartanak, amit mások nem látnak. „Idegeskedő vagy elcsigázott arcokat láttak mindenfelé, tulajdonosaik telefonáltak, vagy fülükben zenével gubbasztottak, néhány öregember kiterített sakkasztalával olykor próbált megszólítani valakit egy parti erejéig, de az emberek oda se pillantva von-

szolták tovább bőröndjüket, utazótáskájukat. A bódék árnyékában sötét arcú férfiak pénzt váltottak, a hangosbeszélő megállás nélkül sorolta az érkező és induló szerelvényeket, és mindenre rátelepedett az odaégett zsír és a galambok szaga.” (16.) Ennek a jelenetnek a torzított tükörképét látjuk, amikor Zalán megérkezik Dobozváros óriási központi pályaudvarára. Nagy tömeg veszi körül a koszos és szagos gyereket, csakhogy a darabos, visszafele mozdó, szürke, élettelen tekintetű, öntudatlan emberek tömege számára ő már láthatatlan, hiszen se nem látnak, se nem hallanak, gépiesen végzik a feladatukat.

Lakatos meseregénye nem csak bejárja a világ legkülönösebb helyeit és az annak torz tükörképeként létrejött Dobozváros zezzugait, hanem azok működésének rejtélyeibe és legmélyebb titkaiba is beavat. Hogyan, miből jött létre az „öreg” világ, ami most már bizony javításra és gyógyításra szorul. Székláb bevonja Zalánt és a szülőket a teremtés, a gyógyítás és csodatevés rejtelseibe, miközben kiderül, hogy az ő segítségükre és összefogásukra is szükség van a világ megmentéséhez. Székláb házában szobáiban előbukkanó félbemaradt vagy éppen készülő élőlények és szerkezetek tervrajzain keresztül mintha a keletkezés és a születés anyagi oldalának legmélyebb titkai tárulnának fel. De hamar szembesülünk azzal is, hogy az élet és az élőlények létrejöttének, életben maradásának kulcsa mégsem e tervrajzok között keresendő. „Valami rácsöppent Zalán hátára, melynek érintésére finom melegség áradt szét benne. Nyöszörögve hátrapillantott, hogy megnézze, mi az, s azt látta, hogy Székláb hajol fölé, és potyognak a könnyei. És csak sírt, sírt, amíg Zalánnak – csodák csodája – össze nem forrtak a sebei.” – olvashatjuk a csoda egyik első megtestesülését, amikor Székláb a könnyeivel gyógyítja meg Zalán sebeit. (36–37.) Ezek a könnyek később már nem tudnak segíteni a haldokló felhőn, Székláb sem tudja megváltoztatni azt, ami már megtörtént. Teremteni azonban nem csak az öreg képes, hiszen Zalán csillaggyurmából formázott kis alakjai is életre kelnek. A szeretet és a hiányérzet hívja őket létre, ami a kisfiúban elhatalmasodik szülei távollétében. Itt kell említenünk természetesen az olyan csodás át- és elváltozásokat is, mint amikor Székláb a kisfiút Porc, a patkány bőrébe rejtőzve kíséri Dobozvárosban, hogy megóvja a veszedelmektől, vagy amikor az öreg szó szerint kölcsön veszi Zalán anyjától a száját. A meseregény főszereplői a legváltozatosabb eszközöket megragadva harcolnak az élet megmaradásáért és méltóságáért.

Dobozváros megalkotója, Egyes is létrehozza a maga teremtményeit, de az általa életre keltett világ és a lények lelketlenek, üresek maradnak. Őt valamikor régen Szákláb magához fogadta, fiaként nevelte és beavatta a csodákba, de a fiú megszökött, mert Széklábhoz hasonlóan ő is meg akarta teremteni saját világát. Ugyan ő is egy „tökéletes” univerzumot szeretne, ami vágyai szerint soha nem romlik el és nem öregszik meg, viszont hiányzik belőle a szeretet, az együttérzés és az élet tisztelete. Zalán dobozvárosi utazásakor döbben rá, hogy „ugyanazokat a csodákat használják Dobozvárosban, amiket Székláb is, csak itt nagyszabásúan, gépesítve. Zalánnak összeszorult a szíve, ahogy felidézte magában az öreget, amint egy szál magában, szedett-vetett szerszámos ládájával felszerelve, toldozza-foldozza, javítgatja a világ elromlott darabkáit”. (111.) E másolatvilág figurái az élő embereket úgy cserélik le, mintha elromlott villanykörték lennének. A puszt-

tulástól és a haláltól kímélnék meg a világot, de pont annak vesztét okozzák. E kérdések kikerülhetetlenül összekapcsolódnak az elmúlás és a halál kérdésével. „Noha tudta, hogy a felhők nem élőlények, ezért meghalni sem tudnak, de Zalán már rájött, hogy Székláb mellett egészen máshogy fest minden, és a felhők igenis meghalhatnak.” – olvashatjuk egy felhő halálát követően, amikor a fiú megéri Székláb fájdalmát, azt, hogy valami különleges újra elveszett a világból. (81.) A hatodik sárkány halálakor újra szembe kell nézni a halállal és a tehetetlenséggel, hogy képtelenek voltak érte tenni bármit is: „ismét felhangzott a dal, ha lehet, még szomorúbban, még fájdalmasabban. Zalán pedig a felhőre gondolt, amit Székláb megsiratott. Most értette meg igazán, hogy az öreg miért kapaszkodik foggal-körömmel a régi, pusztuló világba. De egy sárkány halála kellett hozzá”. (180.)

Nemcsak az anyag és anyagság kérdése meghatározó dilemma a regényben. A térfogalom és annak fizikai megtapasztalása szintén új értelemmel telítődik, miáltal a helyek is folyamatosan mozgásban vannak. Azaz nemcsak a szereplők mozgása dinamizálja az eseményeket, hanem a tereké is, azok is képesek elmenni onnan, ahol legutóbb találkoztunk velük. Székláb háza ilyen értelemben a kötetben megjelenő univerzum kicsinyített mása, ahol természetes, hogy a szobák helyet cserélnek, továbbállnak, megnőnek, összemennek. S így nem kell meglepődnünk azon, hogy egy koszos fazék az Elveszett Játékok Szobájának bejárata, hogy a konyhaszekrényben egy tehén várja a megfejtést, vagy hogy Székláb házát régen két üstökös röpitette az univerzum bármely pontjára, de a most már általában síneken közlekedő ház szintén eljut bárhova a világban. Mint ahogy az sem meglepő, hogy onnan is nyílik átjárás a másik, dobozvárosi világba, ami ennek pusztán hamisított, eltorzított másolata. Az utóbbiban viszont egzakt, leszögezett, kötött terek vannak, amit egyrészt teljesen behálóz a Sínféregnek nevezett vasúti sín, másrészt Dobozváros felépítésében meghatározó a függőleges tagoltság. Ez értelemszerűen az ott élők kasztrendszerű szemléletén alapulhat, legfelül, a felhőkarcolóban lakik Egyes és az őt kiszolgálók. Tőle alacsonyabban, de a föld felszíne fölött a szürke panelrengetegekben a rabszolgaként dolgozó, álmokórában tartott emberek, a föld felszíne alatt a patkányok, több szinttel lennebb, a föld mélyében a fogva tartott meshősök. Az átjárás e terek között lehetetlen, kivéve a patkányoknak, akik kegyelteként összegyűjthetik a szemetet.

Kikerülhetetlen a kérdés: hol van Dobozváros? Talán bennünk és körülöttünk, miközben rajtunk áll, hogy le tudjuk-e győzni. Ha elolvassuk Lakatos István első meseregényét, kiderül, sikerül-e ez Zalánnak, Széklábnak és a többieknek. Ajánlom mindenkinek, olvassák, mert igazi csemege felnőtteknek és gyerekeknek egyaránt, sok-sok humorral, (ön)íroniával, emberséggel, szeretettel és kalanddal fűszerezve. *(Magvető)*

ZÓLYA ANDREA CSILLA